

УДК 636.2 (477.46)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Яценко В.М., д.е.н., професор

Черкаський державний технологічний університет

В статье рассмотрены вопросы развития молочного скотоводства в Черкасской области. Проанализировано положение отрасли на данный момент и рассчитаны прогнозные данные производства молока и молочных продуктов.

Ключевые слова: рынок, подкомплекс молочных продуктов, эффективность, продуктивность, производство, прогноз.

In the article the problems of milk cattle-breeding in Cherkassy region are considered. Modern state of the branch is analyzed and predicted data of milk and dairy production are calculated.

Key words: market, dairy products subcomplex, efficiency, productivity, production, prediction.

Вступ. Важливим завданням економіки на сучасному етапі в молокопродуктовому комплексі є задоволення потреб населення в молоці і молочних продуктах, підвищення ефективності маслосиробної і молочної промисловості. Виконати це завдання можливо тільки при формуванні та функціонуванні ефективного ринку продовольства, складовою якого є ринок молока і молокопродукції.

Переважна більшість підприємств молокопродуктового підкомплексу не здійснила організаційно-економічних змін в своїй виробничій діяльності, адекватних змінам зовнішнього середовища. Нездатність господарювати в нових умовах, низька купівельна спроможність населення та ряд макроекономічних факторів призвели до збитковості підприємств, які займаються виробництвом та переробкою молока.

Постановка завдання. Дослідженню проблем функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу та їх ефективного вирішення присвячено цілий ряд робіт вітчизняних науковців, зокрема, Г.В. Балабанова, П.С. Березівського, В.В. Борщевського, Л.І. Бровко, А.М. Волик, Н.Є. Голомші, В.Н. Зимовця, В.П. Кирилейзи, В.П. Коткова, Т.Л. Мостенської, П.Т. Саблука, С.О. Шевельової, О.М. Шпичака.

Разом з тим, потребують вирішення не лише проблеми підвищення економічної ефективності виробництва в нових умовах господарювання, а й форми організаційно-економічних зв'язків між головними суб'єктами ринку молока та молокопродуктів, рівень соціальної ефективності виробництва.

Результати. Стан ринку молока та молокопродуктів є потужним фактором впливу на продовольчу безпеку. В структурі нормального раціону людини молокопродукти займають 20 % енергоцінності споживчого кошика.

На сучасному етапі розвитку суспільства особливої актуальності набувають дослідження тенденцій та особливостей розвитку ринку, аналіз збалансованості між платоспроможним попитом населення та товарною пропозицією, конкуренції, кон'юнктури, впливу цінового й інших чинників на якість і рівень життя населення.

Молокопродуктовий підкомплекс є однією з важливих складових матеріального виробництва АПК, оскільки він має забезпечити молокопереробні галузі сировиною, а населення – молоком та молокопродуктами. До складу молокопродуктового підкомплексу належать галузь молочно-скотарства, що безпосередньо займається виробництвом молока в сільськогосподарських підприємствах, та сфера промислової переробки молока.

Ринок молока та молочних продуктів має ряд особливих рис: 1) велика кількість споживачів, у кожного з яких індивідуальні запити, зумовлені уподобаннями та купівельною спроможністю – звідси існування найширшого, порівняно з іншими ринками, товарного асортименту; 2) наявність великої кількості споживачів із широким колом запитів полегшує виробникам можливість проникнути і знайти свою нішу на такому ринку; 3) споживачі розсіяні географічно, тобто є потреба в мобільних каналах просування товарів; 4) попит на споживчі товари формує попит на товари виробничого споживання; 5) попит в цілому не може різко змінюватися.

Формування ринку молока і молочних продуктів в Україні відбувається в умовах трансформації механізму господарювання, зміни факторів макро- та мікросередовища. Основним фактором на ринку молокопродуктів став платоспроможний попит населення, який знизився в усіх країнах СНД. Кінцевою метою реформ і соціальних перетворень має стати підвищення життєвого рівня населення, набли-

ження споживання продовольства до світових рівнів. Підвищення платоспроможного попиту спричинить мультиплікативний ефект впливу на зростання економічної ефективності через економію на масштабі і масовому виробництві.

Тваринники Черкащини займають друге місце серед регіонів країни за обсягом виробництва продукції тваринництва і виробляють 7,7 % загальнодержавного обсягу, хоча користуються 3,5 % загальнодержавних площ сільськогосподарських угідь. У 2008 році товаровиробники виробили 225,7 тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь (третє місце).

Товаровиробники всіх категорій господарювання області в 2008 р. по виробництву молока займали дев'яте місце серед регіонів України і виробили 4,2 % загальнодержавного обсягу.

Спад виробництва молока в 2008 р. проти 1990 року відбувся за рахунок скорочення поголів'я корів, хоча продуктивність їх зросла на 34 % і становила 4271 кг – це третє місце серед регіонів України (табл. 1).

У середньому на одну особу виробництво молока становило 376,8 кг (11-те місце).

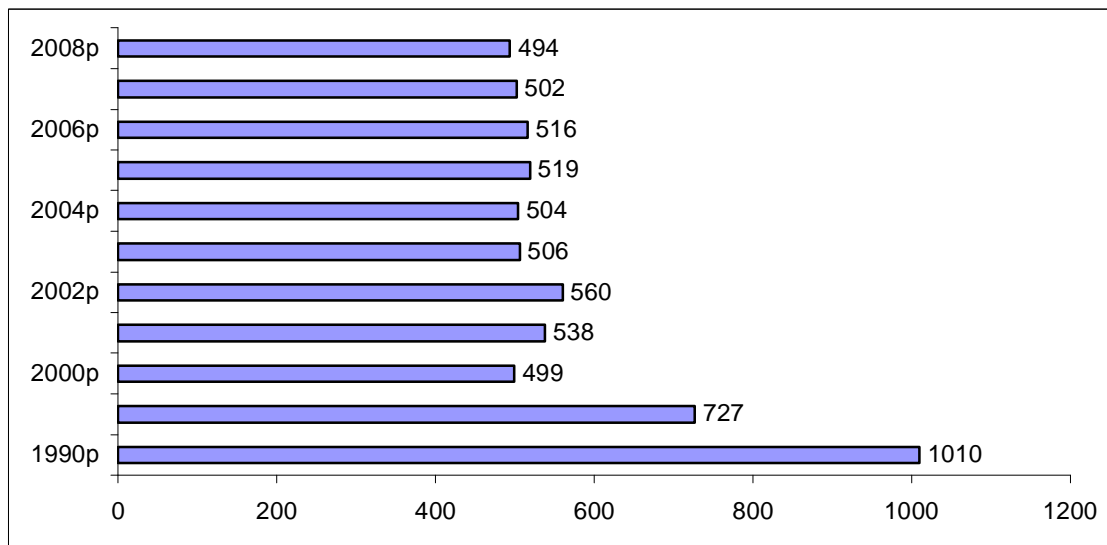

Рис. 1. Динаміка виробництва молока з 1990 р.

Станом на 1 січня 2009 р. поголів'я великої рогатої худоби, яке знаходиться в області, становить 230,7 тис. голів і 4,5 % загального поголів'я України, в тому числі корів – 3,7 % (106,1 тис. голів). В господарствах сільськогосподарських товаровиробників, як і в попередні роки, спостерігалася тенденція скорочення чисельності поголів'я великої рогатої худоби (на 4 % до попереднього року).

Аналіз даних свідчить що, кількість поголів'я корів в області постійно зменшується. Проти 1990 р. в області залишилася лише четверта частина поголів'я великої рогатої худоби та близько третини корів.

Від реалізації продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами у 2008 р. отримано 2,8 млрд грн, що в 10,6 разу більше обсягів 2000 р., це пояснюється як зростанням цін, так і збільшенням обсягів реалізації. Сільськогосподарські підприємства 30 % всієї продукції тваринництва реалізовували переробним підприємствам, в тому числі молока та молочної продукції – 95 %. Разом з тим виробництво молока у 2008 р. зменшилось відносно 1990 р. у 2 рази.

Зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції взагалі та продукції молочного скотарства зокрема в Черкаському регіоні відбулося, передусім, за рахунок зниження обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах суспільного сектора. Причини скорочення виробництва молока такі ж, як і для всіх регіонів України: нестача кормів та нераціональний їх склад, значне скорочення маточного поголів'я і, як наслідок – зменшення кількості телят та корів, значний падіж телят, незадовільна селекційно-племінна робота в господарствах, недостатня забезпеченість виробничими приміщеннями, відсутність коштів для впровадження передових технологій молокозаводництва, відсутність економічних та соціальних стимулів до підвищення продуктивності праці тощо. Проте, незважаючи на зниження валових надобів молока в сільськогосподарських підприємствах, особисті підсобні господарства населення до 2004 року нарощували обсяги його виробництва за рахунок збільшення чисельності поголів'я та підвищення продуктивності корів. Однак у 2004 р. спостерігається незначний спад. Для більш детального аналізу виробництва молока вважаємо важливим розглянути основні фактори, що характеризують

рівень розвитку молочно-виробництва, в порівнянні їх показників для сільськогосподарських підприємств та приватних господарств населення. Динаміку обсягів виробництва молока подано в табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги виробництва молока в Черкаській області

Показники	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Разом всі категорії господарств, тис. т	499,1	537,5	559,3	506,2	503,9	518,7	515,6	501,8	493,6
Сільськогосподарські підприємства, тис. т	241,3	249,1	234,4	175,1	177,1	191,9	191,7	185,8	187,1
Питома вага підприємств, %	48,3	46,3	41,8	34,6	35,1	37,0	37,2	37,0	37,9
Приватні господарства населення, тис. т	257,8	288,4	324,9	331,1	326,8	326,8	323,9	316,0	306,5
Питома вага господарств населення, %	51,7	53,7	58,2	65,4	64,9	63,0	62,8	63,0	62,1

Аналіз валового виробництва молока за категоріями господарств свідчить про зростання ролі особистих підсобних господарств у виробництві молока. Проте слід відзначити, якщо по Україні приватні господарства населення стали виробляти більшу частину молока (тобто 51,9 % валового виробництва, починаючи з 1996 року), то в Черкаській області тільки з 2000 року на частку приватних господарств припадає більша половина – 51,7 %.

Це свідчить про менш стрімкі, порівняно з загальнодержавними, темпи падіння обсягів виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами. Але, незважаючи на це, в 2003 році ними вироблялося лише 20,9 % валового виробництва рівня 1990 року. Проведення низки аграрних реформ та особливо земельної, наслідком якої була зміна власності на засоби виробництва, дало змогу уповільнити подальше падіння обсягів виробництва продукції сільського господарства області (в т. ч. в підгалузі молочного скотарства).

Виходячи з того, що основними факторами, які визначають рівень валових надоїв молока, є чисельність та продуктивність корів, розглянемо динаміку цих факторів на підприємствах різних форм господарювання. В табл. 2 подана динаміка зміни поголів'я корів у господарствах колективного та приватного секторів.

Таблиця 2

Динаміка поголів'я корів по категоріях господарств в Черкаській області

Показники	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Разом всі категорії господарств, тис. гол.	188,7	181,0	163,4	148,5	144,0	131,1	121,1	113,8	106,1
Сільськогосподарські підприємства, тис. гол.	109,8	96,9	78,8	65,4	62,3	51,5	47,2	45,2	45,5
Питома вага підприємств, %	58,2	53,5	48,2	44,0	43,3	39,3	39,0	39,7	42,9
Приватні господарства населення, тис. гол.	78,9	84,1	84,6	83,1	81,7	79,6	73,9	68,6	60,6
Питома вага господарств населення, %	41,8	46,5	51,8	56,0	56,7	60,7	61,0	60,3	57,1

У Черкаській області, як і по всій Україні, протягом останніх років щорічно відбувається скорочення поголів'я корів (за рахунок значного скорочення кількості їх у господарствах суспільного сектору), що істотно вплинуло на зниження надоїв молока.

В 2008 році поголів'я корів по всіх категоріях господарств становило 34,4 % до рівня 1990 року, в той час як в господарствах суспільного сектора – лише 18,1 %, а в приватних господарствах, навпаки, відбувалося збільшення кількості корів на 38,7 %. Якщо в 1990 році на їх частку припадало 18,4 % всього поголів'я корів то в 2008 році – 57,1 %. Проте необхідно відзначити, що зміни в кількості та структурі поголів'я корів в господарствах суспільного сектора Черкаської області характеризуються

нижчими темпами падіння порівняно з загальнодержавними показниками, що свідчить про більш високий рівень ефективності виробництва продукції молочного скотарства в цьому регіоні.

Як зазначалося вище, на рівень валового виробництва молока, крім чисельності поголів'я, значний вплив має рівень продуктивності корів в господарствах різних форм господарювання, який поданий в табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка продуктивності корів по категоріях господарств у Черкаській області

(кг)

Показники	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Разом всі категорії господарств	2 645	2 970	3 085	3 048	3 354	3 732	3 866	4 078	4 271
Сільськогосподарські підприємства	1 849	2 344	2 525	2 269	2 811	3 599	3 803	4 044	4 248
Приватні господарства населення	3 267	3 429	3 700	3 760	3 897	3 865	3 929	4 112	4 294

Динаміка продуктивності корів у Черкаській області співпадає з загальною ситуацією в державі. Так, починаючи з 1995 по 2000 рр., відбувається зниження середніх надоїв молока в господарствах суспільного сектору на фоні підвищення рівня продуктивності корів у господарствах населення. Така ситуація зумовлена, передусім, різним складом та якістю кормів у господарствах різних категорій, що має найсуттєвіший вплив на рівень продуктивності.

Отже, аналізуючи основні показники розвитку галузі молочного скотарства як в Черкаській області, так і в цілому по Україні, слід відзначити, що протягом 1990–2008 років відбувалося значне скорочення обсягів виробництва молока в усіх без винятку регіонах країни. Проте приватні господарства населення виявилися більш пристосованими до ринкових умов господарювання. Вони не тільки змогли протистояти загальній агропромисловій кризі та підтримати виробництво молока на вже досягнутому рівні, але й, на протигагу сільськогосподарським підприємствам суспільного сектору, протягом останніх років досягли значного підвищення рівня продуктивності корів та утримують питому вагу виробництва молока на рівні 62–63 %. Така тенденція зумовлює значні зміни в структурі виробництва молочної продукції, що дозволяє зробити висновок про формування нового типу виробників сільськогосподарської продукції, в тому числі виробників продукції молочного скотарства. Їх характерні ознаки: приватна форма власності на засоби та предмети праці, індивідуальна форма трудової участі у процесі виробництва, прикладом яких є селянські фермерські та особисті приватні господарства населення.

Подальший розвиток виробництва молока і молочних продуктів залежить від реалізації реформ сільськогосподарських підприємств, а також від розвитку техніко-економічного виробництва, умов праці і, що особливо важливо, – від умов утримання тварин та їх раціонального харчування. Враховуючи зазначене, а також розвиток інвестицій у молочне господарство, визначення попиту на молоко і молочні продукти у складі загального споживання харчових продуктів, необхідно скласти прогноз виробництва на відповідні періоди розвитку АПК, який допоможе зосередити всі види ресурсів у необхідному напрямку. Прогноз виробництва молока і молочних продуктів у Черкаській області подано у табл. 4.

Таблиця 4

Прогноз виробництва молока і молочних продуктів у Черкаській області (тис. т)

Найменування молочних продуктів	Роки		
	2010	2015	2020
Продукція з незбираного молока в перерахунку на молоко	2 175	4 750	5 900
Тваринні масла	290	350	470
Тваринні сири (включаючи бринзу)	55	120	190
Кисломолочна продукція	290	350	430
Знежирена молочна продукція в перерахунку на незжирене молоко	560	620	740
Сухе незбиране молоко, сухі вершки та сухі суміші	12	35	75

Висновки. Проведене нами дослідження ринку молока і молочних продуктів на регіональному рівні дозволяє зробити такі висновки:

1. Молочне скотарство перебуває в кризовому стані: скорочується поголів'я корів, зменшується валове виробництво молока, знижується економічна ефективність галузі. Ринок молока і молокопродукції Черкаської області характеризується зменшенням споживання. Дослідження показало, що реальний платоспроможний попит переважної більшості населення залишається критичним.
2. В сільськогосподарських підприємствах Черкаської області відбувається зменшення обсягів виробництва молока внаслідок скорочення поголів'я (на 82 %). Серед факторів, які найбільше впливають на рівень молочної продуктивності дійної корови, виявлено: 1) зовнішнє середовище, зокрема стан кормової бази та рівень годівлі; 2) фізіологічні фактори: вік першого парування, маса телиць при першому паруванні, тривалість сухостійного та сервіс-періоду, якість осіменіння, стан здоров'я. Ці фактори впливу вказують на те, що виробництво відбувається з порушенням елементарних правил технології.
3. Національний ринок молока і молочних продуктів України, в тому числі на регіональному рівні, має створюватися під впливом цілеспрямованої державної політики та регулювання, ґрунтуючись на законах ринку та досвіді країн з розвинутою ринковою економікою.
4. Для повноцінного ринку важливе значення має створення його операторами належної інфраструктури: бірж, агроторгових домів, оптових продовольчих ринків, різних торговельно-закупівельних фірм, постачальницько-збутових молочарських кооперативів, проведення товарних аукціонів та ярмарків. Поряд з оптовою інфраструктурою для генерування роздрібних цін необхідно створити сучасну мережу роздрібної торгівлі.
5. Розвиток інфраструктури ринку стримується відсутністю на державному та регіональному рівнях дієвої системи цінового моніторингу. Молокопереробним підприємствам необхідно поширювати інформацію про продукцію та ціни на неї через мережу Інтернет у вигляді веб-сторінок чи веб-сайтів. Це дозволить зменшити витрати на рекламу продукції, дасть можливість споживачам купувати молочну продукцію на внутрішньому та світовому ринках безпосередньо від виробників за нижчими цінами.
6. Прогноз розвитку ринку молока та молокопродуктів базується на розширенні поголів'я дійного стада та зростанні молочної продуктивності худоби. Переведення молокозаводів у режим повної завантаженості дасть можливість скоротити грошово-матеріальні витрати в середньому на 30–40 %, а рівень рентабельності довести до 35 %. Стратегічною метою молочної галузі аграрної сфери виробництва має стати підвищення продуктивних якостей тварин та збільшення завантаженості переробних потужностей, що в результаті сприятиме розширенню ринкової пропозиції молокопродуктового підкомплексу регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільчук М.М. Виробництво молока та ринок молокопродуктів. – К.: Аграрна наука, 2001. – С. 211 – 214.
2. Пархомець М.К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України. – Т.: Економічна думка, 2001. – 328 с.
3. Адамов Б.Й., Королев В.Ю. Информационно-экономические аспекты программно-целевого управления развитием региона / НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти. – Донецк, 1998. – 18 с.
4. Євчук Л.А. Проблеми ринку молокопродуктів // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 100 – 102.
5. Комарницька О.П. Формування ринку великої рогатої худоби // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 103 – 104.
6. Лисенко А.М. Державне регулювання ринку молочної продукції та основні напрями його удосконалення // Економіка АПК. – 2002. – № 1. – С. 100 – 102.
7. Мостенська Т.Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України. – К.: УДУХТ, 2001. – 328 с.
8. Яценко В.М. Аналіз стану та стратегія ефективного розвитку агропромислового комплексу України / Монографія. – Черкаси: ЧДТУ, 2003. – 352 с.